

ΣΚΑΪ ΒΙΒΛΙΟ

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΔΕΚΑΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΡΓΟ

—

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΕΒΔΟΜΟΣ ΤΟΜΟΣ

του ΒΑΣΙΛΗ ΚΑΛΦΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Πρόλογος έκδοσης - 13
 - **1 Το πνευματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε ο Αριστοτέλης - 15 - 26**
 - **2 Η ζωή και το έργο του - 29 - 60**
 - **3 Η φιλοσοφία του - 63 - 148**
 - **4 Η επιβίωση και η σημασία της σκέψης του - 151 - 160**
 - Χρονολόγιο - 163 - 165
 - Βιβλιογραφία - 166 - 168
 - Η Φωτογραφική συλλογή - 97 - 128
-
-

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ο **Θάνος Βερέμης** σπούδασε Πολιτική Επιστήμη στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης και Ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (Trinity College). Το 1978 ήταν Research Associate του "Διεθνούς Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών" (Λονδίνο), το 1983 υπήρξε επισκέπτης ερευνητής στο πανεπιστήμιο Harvard, το 1987 επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Princeton και το 1993-94 επισκέπτης καθηγητής στο St. Antony's College της Οξφόρδης. Από το 1987 είναι καθηγητής Πολιτικής Ιστορίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών και από το 1988 έως το 1994 υπήρξε Διευθυντής του "Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής" (ΕΛΙΑΜΕΠ) και έως το 2000, Πρόεδρος του ΕΛΙΑΜΕΠ. Από το 2001 έως το 2003 ήταν Constantine Karamanlis Professor στο Fletcher School of Law and Diplomacy. Από το 2004 είναι Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας (ΕΣΥΠ).

Ο **Βασίλης Κάλφας** είναι Καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει δημοσιεύσει τα βιβλία: 1. *Επιστημονική Πρόοδος και Ορθολογικότητα* (Σύγχρονα Θέματα 1983. 2η έκδ., Νήσος 1998), 2. *Πλάτων «Τίμαιος»* (Πόλις 1995), 3. *Αριστοτέλης «Περί φύσεως»* (Πόλις 1999), 4. *Φιλοσοφία και επιστήμη στην Αρχαία Ελλάδα* (Πόλις 2005), 5. (με τον Γ. Ζωγραφίδη) *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι* (Ι.Ν.Σ. 2006), 6. *Αριστοτέλης, «Μετά τα φυσικά Α»* (Πόλις 2009). Διευθύνει το περιοδικό *Υπόμνημα στη φιλοσοφία* και τη σειρά «Αρχαίοι Φιλόσοφοι» στις εκδόσεις Πόλις. Είναι επιστημονικός υπεύθυνος (με τον Παντελή Μπασάκο) για τη μετάφραση των απάντων του Αριστοτέλη στις εκδόσεις Νήσος.

1.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΑΝΑΠΤΥΧΘΗΚΕ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στα Στάγειρα της Μακεδονίας το 384 π.Χ., αρκετά μακριά από το κέντρο των εξελίξεων στην Ελλάδα και από τα δραματικά γεγονότα του τέλους του 5^{ου} αιώνα. Ο Πελοποννησιακός πόλεμος έχει τελειώσει 20 χρόνια πριν, η δημοκρατία έχει αποκατασταθεί στην Αθήνα, η ανάμνηση όμως του άδικου τέλους του Σωκράτη είναι πολύ ζωντανή.

Ο Πλάτωνας είναι ήδη 45 χρόνων, έχει μόλις ιδρύσει την Ακαδημία και αγωνίζεται να αποκαταστήσει τη μνήμη του δασκάλου του, εμφανίζοντάς τον ως πρωταγωνιστή σ' ένα περίεργο είδος φιλοσοφικών κειμένων, που θυμίζουν θεατρικά έργα και γνωρίζουν μεγάλη επιτυχία. Ο Αντισθένης, ο Ευκλείδης, ο Φαίδωνας, ο Αρίστιππος -οι άλλοι βασικοί μαθητές του Σωκράτη- διεκδικούν για λογαριασμό τους την πνευματική του κληρονομιά, ιδρύοντας στην Αττική φιλοσοφικά κινήματα και σχολές. Η Αθήνα δεν είναι η μεγαλύτερη δύναμη στην Ελλάδα, είναι ωστόσο η αδιαμφισβήτητη πνευματική πρωτεύουσα του ελληνισμού. Κι αν ο Δημόκριτος, που ζει ακόμη, επιμένει να αντιστέκεται στην έλξη της Αθήνας, προσπαθώντας να διατηρήσει ζωντανό το πνεύμα των προσωκρατικών, βρίσκεται σαφώς εκτός εποχής – λένε ότι είπε «ήρθα λοιπόν στην Αθήνα και κανείς δεν με γνώρισε», όταν κάποτε την επισκέφτηκε (Δημόκριτος, απόσπ. 116). Για έναν νεαρό επαρχιώτη με φιλοσοφικά ενδιαφέροντα και μεγάλη όρεξη για μάθηση, η κάθοδος στην Αθήνα είναι μονόδρομος.

Κάποιους διάλογους του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης θα πρέπει να τους διάβασε σε πολύ πρώιμη ηλικία, πριν ακόμη φτάσει στην Αθήνα. Ας φανταστούμε ποια εικόνα του μετέδωσαν. Θα μεταφέρθηκε κι αυτός, όπως ο σημερινός αναγνώστης, στην Αθήνα του τέλους του 5^{ου} αιώνα π.Χ., για να παρακολουθήσει γνωστά πρόσωπα της εποχής να συζητούν με εντυπωσιακή επιμονή και πάθος ηθικά και πολιτικά προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα: Ο σκηνικός χώρος των πλατωνικών διάλογων είναι η αγορά της Αθήνας, ένα γυμναστήριο ή ένα πλούσιο αθηναϊκό σπίτι. Ο δραματικός χρόνος είναι η εποχή του Περικλή και του Πελοποννησιακού πολέμου. Ο ένας πρωταγωνιστής είναι σχεδόν πάντοτε ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του είναι είτε διάσημοι σοφιστές (ο Πρωταγόρας, ο Γοργίας, ο Ιππίας, ο Θρασύμαχος) είτε σημαντικά πρόσωπα της αθηναϊκής πολιτικής σκηνής (ο Αλκιβιάδης, ο Νικίας, ο Κριτίας, ο Χαρμίδης). Τα θέματα που συζητούνται είναι φλέγοντα ζητήματα της ζωής σε μια οργανωμένη πολιτεία: τι καθορίζει την ηθική συμπεριφορά του ατόμου, ποια είναι η σωστή διαπαιδαγώγηση των πολιτών, ποιο πολίτευμα είναι προτιμότερο, ποια είναι η σημασία των νόμων. Ο τρόπος διε-

ξαγωγής, τέλος, της συζήτησης θυμίζει περισσότερο εικόνα σεμιναρίου ή δικαστηρίου παρά ανταλλαγή απόψεων σε φιλική παρέα: συνεχείς ερωτήσεις και απαντήσεις, διαδοχικές προσπάθειες ορισμού εννοιών, προβολή και απόρριψη επιχειρημάτων.

Οι πλατωνικοί διάλογοι δεν είναι βέβαια ιστορικά ντοκουμέντα. Είναι λογοτεχνικά κείμενα, που στόχο έχουν να προβάλλουν φιλοσοφικές θέσεις και όχι να αναπαραστήσουν πραγματικές συναντήσεις ιστορικών προσώπων. Ωστόσο, μας δίνουν μια εικόνα για τον τρόπο άσκησης της φιλοσοφίας στη δημοκρατική Αθήνα του 5^{ου} αιώνα. Η εικόνα αυτή δεν είναι δημιουργημα μόνο του Πλάτωνα. Προκύπτει και από τα φιλοσοφικά έργα του Ξενοφώντα, από αποσπάσματα χαμένων διάλογων άλλων συγγραφέων του 4^{ου} αιώνα, αλλά και από τις *Νεφέλες* του Αριστοφάνη, που σατιρίζουν τον Σωκράτη και τους σοφιστές. Ίσως μάλιστα ο Αριστοφάνης να είναι η πιο αξιόπιστη πηγή μας, αφού ανεβάζει τις *Νεφέλες* το 423 π.Χ., την εποχή δηλαδή της μεγάλης ακμής του Σωκράτη και της σοφιστικής κίνησης.

Αν εξαιρέσουμε την ταύτιση του Σωκράτη με τους σοφιστές, η αριστοφάνεια περιγραφή είναι το κωμικό συμπλήρωμα της πλατωνικής. Επιβεβαιώνει την υποψία μας ότι η φιλοσοφία έχει αποκτήσει αυτά τα χρόνια έναν εντελώς νέο ρόλο στην πνευματική ατμόσφαιρα της Αθήνας. Είναι πλέον ένας σημαντικός παράγοντας της κοινωνικής ζωής, τόσο ώστε να προκαλεί το ενδιαφέρον και την περιέργεια του ευρύτερου κοινού και να αποτελεί αντικείμενο λαϊκής σάτιρας. Πού εντοπίζονται όμως οι καινοτομίες σε σχέση με την παλαιότερη πρακτική;

Πρώτον, ο φιλόσοφος εγκαταλείπει το βάθρο του απομονωμένου σοφού, που χαρακτήριζε τους προσωκρατικούς στοχαστές, και γίνεται πια ο άνθρωπος της διπλανής πόρτας. Συναναστρέφεται τους απλούς ανθρώπους, τριγυρνά στους δρόμους και στα στέκια της πόλης, μετέχει στους θεσμούς της, βρίσκεται σε άμεση επαφή με τους πολιτικούς της ιθύνοντες.